

**PROJEKT WSKAZÓWEK METODYCZNYCH
Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 grudnia 1991 r.
dotyczących opracowywania akt sądowych wytworzonych w XIX–XX w.**

I. Ustalenia ogólne

1. Wskazówki dotyczą opracowywania w archiwach państwowych akt sądowych wytworzonych w XIX i XX wieku.

Jedynie ustalenia w sprawie granic chronologicznych¹ i nazw zespołów akt sądowych b. zaboru austriackiego (zał. nr 1 i 6) obejmują również akta wytworzone w drugiej połowie XVIII wieku.

2. Akta sądowe w rozumieniu niniejszych wskazówek to całokształt dokumentacji stanowiącej materiały archiwalne, wytworzonej przez sądy.

3. Przy opracowywaniu akt sądowych należy kierować się ogólnie przyjętymi zasadami archiwistyki oraz normami metodycznymi dotyczącymi opracowywania archiwalnych pomocy ewidencyjno-informacyjnych².

4. Wskazówki nie dotyczą opracowywania akt rejestrowych, hipotecznych, notarialnych, akt prokuratur i komorników.

II. Opracowywanie akt sądowych

A. Segregacja i systematyzacja

1. Przy przeprowadzaniu segregacji akt sądowych, ustalaniu przynależności zespołowej oraz granic chronologicznych i nazw zespołów zaleca się posługiwanie następującymi załącznikami (nr 1–9):

a) w sprawie granic chronologicznych i nazw zespołów akt sądowych b. zaboru austriackiego z l. 1772–1918 (zał. nr 1);

b) j. w. sądów Wolnego Miasta Krakowa (1816–1846), Miasta Krakowa i jego okręgu (1846–1851), a następnie Wielkiego Księstwa Krakowskiego (1852–1855) (zał. nr 2);

c) j. w. sądów w okresie Księstwa i Królestwa (1808–1915) (zał. nr 3);

d) j. w. sądów z okresu I wojny światowej oraz XX–lecia międzywojennego (zał. nr 4);

e) j. w. akt sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich działających na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944/45 (zał. nr 5);

f) j. w. akt sądowych dla terenów Wielkopolski, Pomorza, Górnego Śląska i Ziem Odzyskanych z lat 1809–1945 oraz ziem włączonych do Rzeszy w latach 1939–1945 (zał. nr 6);

g) j. w. akt sądów niemieckich działających na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa w l. 1939–1944/45 (zał. nr 7);

h) j. w. akt niemieckich sądów specjalnych (Sondergericht) działających na terenach b. państwa niemieckiego do 1945 r. oraz na terenach polskich włączonych do Rzeszy w l. 1939–1945 (zał. nr 8);

i) j. w. akt sądów działających po 1944 roku (zał. nr 9).

2. Przy formułowaniu nazw zespołów (sądów), których twórcy nosili nazwy obcojęzyczne, obowiązują przepisy wprowadzone zarządzeniem nr 9 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 16 III 1968 r.³

3. Ustalenia wymienione w p. II A.1 mogą być też przydatne przy pracach systematyzacyjnych.

4. Aktom sądowym w ramach zespołów należy nadawać układ kancelaryjny.

Dotyczy to całej spuścizny aktowej sądów, zarówno akt ogólnych (generalistów), jak też akt szczegółowych (specjalistów).

5. W zespołach wytworzonych przez sądy niższego szczebla ew. małych objętościowo – stosować układ rzeczowy lub alfabetyczny.

6. Akta ogólne (generalia) umieszcza się na początku zespołu, według struktury organizacyjnej sądu.

Akta szczegółowe (specjalia), należy umieścić w następnej kolejności, również zgodnie ze strukturą organizacyjną sądu⁴.

7. W ramach komórek organizacyjnych (wydziałów) należy również stosować układ wg struktury organizacyjnej sądu, a teczkom nadawać kolejność wg kryteriów formalnych (sygnatur), znajdujących się na teczkach.

8. Pomoce kancelaryjne (repertoria i skorowidze) należy umieścić przed aktami szczegółowymi sądu.

9. Jeżeli pomoce kancelaryjne sądu stanowią jedną całość prowadzoną od początku do końca roku, w sądzie zmienionym (np. zlikwidowanym w 1939 roku), należy pozostawić je w zespole sądu, w którym zostały założone.

B. Brakowanie akt sądowych

1. Akta sądowe należy brakować zgodnie z aktualnie obowiązującymi przepisami:

a) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 maja 1989 r. w sprawie okresów przechowywania i warunków niszczenia akt spraw sądowych lub przekazywania ich archiwom państwowym (Dz.U. Nr 28, poz. 150);

b) Instrukcja kancelaryjna i wykaz – Instrukcja archiwalna, Warszawa 1986, wprowadzona pismem Ministra Sprawiedliwości O.J.0160/1/86 z dnia 24 lutego 1986 r. – do prezesów sądów wojewódzkich.

2. Przy brakowaniu akt wytworzonych w okresie przed wejściem w życie ww. rozporządzenia należy stosować:

a) dla akt sprzed 1939 r. i okresu Polski Ludowej do 1950 r. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2.06.1937 r. o przechowywaniu i niszczeniu ksiąg w sprawach sądowych i administracji sądowej (Dz.U. R.P. Nr 42, poz. 335)⁴;

b) dla akt z okresu okupacji (1939–1945) – zarządzenie Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego PRL z dnia 24 lutego 1961 r. w sprawie przechowywania akt b. niemieckich organów sądowych i prokuratorskich (MP Nr 33, poz. 155);

c) dla akt z okresu po 1950 r. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 1975 r. w sprawie okresów przechowywania i warunków niszczenia akt spraw sądowych lub przekazywania ich archiwom państwowym (Dz.U. Nr 43, poz. 220)⁵.

C. Opracowywanie archiwalnych pomocy ewidencyjno-informacyjnych

1. Podczas inwentaryzacji należy stosować wskazówki metodyczne (stanowiące załącznik do pisma okólnego nr 2 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 28 maja 1984 r.) dotyczące sporządzania inwentarzy archiwalnych zespołów (zbiorów) akt wytworzonych w okresie kancelarii akt spraw (XIX–XX wieku)⁶.

2. Należy stosować inwentaryzację dwustopniową (inwentarz kartkowy i książkowy).

3. W sprawach cywilnych w tytule jednostki archiwalnej obok oryginalnego zapisu kancelaryjnego należy umieścić uzupełnienia dotyczące przedmiotu i miejsca sprawy rozpatrywanej przez sąd. (Wzory wypełnionych kart w zał. nr 10 a–c).

4. W sprawach karnych, obok oryginalnego zapisu kancelaryjnego, należy podać podstawę prawną skazania oraz opis i miejsce czynu. Ponadto należy umieścić nazwiska osób, których sprawa dotyczy – oskarżeni i skazani (wzory wypełnionych kart w zał. nr 11 a–b).

5. Uzupełnienie tytułu należy formułować przy użyciu słów kluczowych, dla potrzeb elektronicznego przetwarzania danych.

6. W rubrykach 6 inwentarza książkowego i 8 karty inwentarzowej odnotowujemy załączniki (druki, plany, prasa, zdjęcia i inne dokumenty) oraz dowody rzeczowe.

7. Pozostałe rubryki inwentarza wypełniamy stosując przepisy ww. wskazówek metodycznych⁷.

8. Po sporządzeniu inwentarza ciągłego karty inwentarzowe zachowujemy w celu wykorzystania do katalogu międzyzespołowego oraz jako podstawę przy opracowaniu kart dokumentacyjnych⁸.

9. Dla akt sądowych należy sporządzać indeksy: przedmiotowy, osobowy i geograficzny.

a) Można je też opracować do załączników bądź dowodów rzeczowych związanych z przedmiotem sprawy.

b) Dla akt zbiorczych (wyroki i postanowienia – zgromadzonych w oddzielnych volumenach) opracowujemy karty indeksowe do każdej sprawy znajdującej się w volumenie, przy czym w zapisie obok sygnatury należy podać numer sprawy bądź kartę czy stronę.

10. O zespołach, dla których należy sporządzać indeksy, powinna decydować Komisja Metodyczna Archiwum.

11. Dla akt zinwentaryzowanych wcześniej (sumarycznie) zaleca się opracowanie indeksów do akt zawierających treści analogicznie jak w przypadku indeksów do inwentarzy.

12. Przy indeksowaniu należy się posługiwać instrukcją w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych (załącznik do zarządzenia nr 3 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 20.1.1974 r.)⁹ oraz wytycznymi w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy akt sądowych¹⁰.

Bibliografia

1. Mieczysław Bandurka, *Akta sądów województwa łódzkiego z okresu międzywojennego dwudziestolecia*, „Archeion”, t. 70, 1980, s. 85–101.

2. Mieczysław Bandurka, *Problemy metodyczne i propozycje opracowania akt sądowych okresu międzywojennego*, „Archeion”, t. 60, 1974, s. 45–50.

3. Włodzimierz Budka, *Indeksy archiwalne*, „Archeion”, t. 37, 1962, s. 136–139.

4. Kazimierz Konarski, *Indeks archiwalny – próba i metody*, „Archeion”, t. 36, 1962, s. 13–35.

5. Kazimierz Konarski, *Międzyzespołowy skorowidz archiwaliów zastępczych i rozproszonych po zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Archeion”, t. 47, 1967, s. 23–35.

6. Ludwik Łysiak, *Akta sądowe XIX–XX w. (Trzecia Konferencja Metodyczna)*, „Archeion”, t. 29, 1958, s. 139–145.

7. Wanda Maciejewska, *Skorowidze i indeksy*; tamże, s. 148–152.

8. Franciszek Marszałek, *Brakowanie i inwentaryzacja ponemieckich akt sądowych*, „Archeion”, t. 32, 1960, s. 11–30.

9. Irena Radtke, *Instrukcja w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych*, „Archeion”, t. 62, 1975, s. 37–48.

10. Maria Sławoszevska, *Problem sumariuszy i indeksów w Archiwum Gdańskim*, tamże, s. 145–148.

11. Michał Wąsowicz, *Konferencja w sprawie brakowania ksiąg i akt gruntowych sądów niemieckich*, „Archeion”, t. 44, 1966, s. 265–266.

ZAŁĄCZNIK NR 1

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądowych b. zaboru austriackiego 1772–1918¹¹

I. Okres 1772–1784.

1. Zakończenie działalności sądów grodzkich i ziemskich oraz miejskich i patrymonialnych

wyznacza dzień 1 VII 1784 r.

2. Akta sądów ziemskich i grodzkich powinny stanowić osobne zespoły (1772–1784) w odróżnieniu od zespołów z okresu staropolskiego.

3. Akta sądowe miast powinny wchodzić w skład akt miast.

4. Akta patrymonialne, o ile zachowały się, należy połączyć z aktami dominiów jako priora (1772) 1784–1855.

II. Okres 1784–1855.

1. Zakończenie działalności sądów szlacheckich, kryminalnych, magistratów i dominiów oraz Sądu Apelacyjnego wyznacza dzień 28 IX 1855 r.

2. Zakończenie działalności sądów w tzw. Galicji Zachodniej lub Nowej wyznacza dzień 15 VIII 1810 r.

3. Akta sądowe magistratów powinny wchodzić w skład akt miast.

4. Akta dominiów powinny stanowić odrębne zespoły (złożone z akt administracyjnych i sądowych).

5. Cezury chronologiczne poszczególnych zespołów akt przedstawiają się następująco:

a) K. K. Appellations und Kriminal Obergericht zu Lemberg (C. K. Sąd Apelacyjny we Lwowie) 1784–1855,

b) C. r. Forum Nobilium Tarnoviense, K. K. Lendrechte zu Tarnów (C. K. Sąd Szlachecki w Tarnowie) 1787–1855,

c) K. K. Kriminalgerichte in ... (C. K. Sąd Kryminalny w ...) 1787–(1818)–1855 (lub wg późniejszej daty ustanowienia Sądu, np. Sąd Kryminalny w Rzeszowie występuje dopiero w roku 1824, a nie w 1819 r.),

d) akta dominiów (1772) 1784–1855.

Galicja Zachodnia (Nowa) 1796–1810,

e) C. r. Appellationum Tribunal Galiciae Occidentalis, K. Appellations und Kriminal Obergericht des jungen Theil Galizien in Krakau, (C. K. Trybunał Apelacyjny Galicji Zachodniej w Krakowie) 1796–1810,

f) C. r. Iudicium Terrestre Cracoviense (C. K. Sąd Ziemski Krakowski) 1796–1797,

g) C. r. Cancellaria terrestris Cracoviensis (C. K. Kancelaria Ziemski Krakowska) 1796–1810,

h) C. r. Fora Nobilium, K. K. Landrechte zu ... (C. K. Sąd Szlachecki w ...) 1796–1810,

i) K. K. Kriminalgerichte in ... (C. K. Sąd Kryminalny w ...) 1797–1810,

j) akta dominiów 1796–1810.

Uwaga: Zespoły akt sądów austriackich działających w l. 1846–1855 na obszarze b. Wolnego M. Krakowa, po wcieleniu WMK do Austrii w 1846 r., opracowywane są zgodnie z ustaleniami dla zespołów akt sądów Wolnego Miasta Krakowa (patrz zał. nr 2).

III. Okres 1855–1918.

1. a) Przekształcenie b. sądów austriackich na sądy polskie nastąpiło formalnie z dniem 8 lutego 1919 r.,

b) krajowych i obwodowych na sądy okręgowe i wyższych sądów krajowych na sądy apelacyjne nastąpiło z dniem 1 IV 1919 r.

2. Z uwagi na faktyczne zakończenie okresów zaborów w 1918 r., a także z powodu wymogów kancelaryjnych (niepodzielność repertoriów) proponuje się zamknięcie zespołów galicyjskich sądów na dzień 31 XII 1918 r. Również dzień objęcia władzy przez władze polskie w 1918 r. może być cezurą między okresem austriackim a polskim, o ile akta dadzą się rozgraniczyć.

3. Akta urzędów powiatowych jako sądów z lat 1855–1868 powinny stanowić odrębne zespoły z uwagi na przeprowadzony z dniem 30 VIII 1868 r. ostateczny rozdział sądownictwa od administracji i rozpoczęcie działalności nowych sądów powiatowych.

4. Cezury chronologiczne poszczególnych zespołów akt:

a) C. K. Sąd Krajowy Wyższy w Krakowie (K. K. Oberlandesgericht in Krakau) 1865–1918,

b) C. K. Sąd Krajowy w Krakowie (K. K. Landesgericht in Krakau) 1855–1918,

c) C. K. Sąd Krajowy Karny w Krakowie (K. K. Landesgericht in Strafsachen in Krakau) 1855–1918,

d) Sądy Obwodowe w ... (K. K. Kreisgericht in ...) 1855–1918,

e) K. K. Bezirksamte in ... (als Gerichte) C. K. Urzędy powiatowe w ... (jako Sądy) 1858–1868,

f) C. K. Sądy Powiatowe w ... (K. K. Bezirksgerichte in ...) 1868–1918.

ZAŁĄCZNIK NR 2

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądów Wolnego Miasta Krakowa 1816–1846, Miasta Krakowa i jego okręgu (1846–1851), a następnie Wielkiego Księstwa Krakowskiego 1852–1855¹²

1. Zaleca się utrzymać niepodzielność akt sądów z okresu Wolnego Miasta Krakowa i z okresu austriackiego do 1855 r.

2. W tych zespołach, w których jest to możliwe, należy zaznaczyć cezurę wewnętrzną na roku 1846.

3. Dla sądów działających do roku 1855 powinny być utrzymane nazwy zespołów z okresu Wolnego Miasta Krakowa, tj.:

a) sądy pokoju;

b) Trybunał Wolnego Miasta Krakowa (nazwa stosowana do 1842 r.);

c) Sąd Wyższy Wolnego Miasta Krakowa.

4. Zaleca się zaznaczyć zmianę państwowości w 1846 r. w datach zespołów akt:

a) sądy pokoju 1816–1846 i 1846–1855;

- b) Trybunał WMK 1816–1846 i 1846–1855;
 - c) Sąd Wyższy WMK 1842–1846 i 1846–1855.
5. Szczegółowe wyjaśnienia powyższych problemów powinny być opisane we wstępach do inwentarzy poszczególnych zespołów.
6. Ostatecznie granice chronologiczne wszystkich zespołów akt z lat 1816–1855 przedstawiają się następująco:
- a) sądy pokoju – 1816–1846 i 1846–1855,
 - b) Trybunał Wolnego Miasta w Krakowie – 1816–1846 i 1846–1855,
 - c) Sąd Apelacyjny Wolnego Miasta Krakowa – 1816–1842,
 - d) Sąd Wyższy Wolnego Miasta Krakowa – 1842–1846 i 1846–1855,
 - e) Sąd Ostatniej Instancji 1816–1832 powinien, stanowić całość z Sądem III Instancji (w aktach występujący częściej pod nazwą Sąd Najwyższy Instancji 1833–1842) – 1816–1842,
 - f) Sąd Najwyższy (sejmowy) – 1816–1842,
 - g) Sąd Najwyższy Karny – 1839–1846.

ZAŁĄCZNIK NR 3

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądów w okresie Księstwa i Królestwa (1808–1915)¹³

I. Okres 1808–1876.

1. Przeprowadzona w 1808 r. gruntowna reforma sądownictwa na ziemiach polskich oznaczała koniec sądownictwa stanowego i powstanie sądów powszechnych. Podstawy prawne i powołana w Księstwie Warszawskim w 1808 r. organizacja sądownictwa obowiązywały bez większych zmian przez ponad pół wieku i w Królestwie Polskim (tj. do 1876 r.).

II. Okres 1876–1914/1915.

1. Ważną cezurę stanowi rok 1876, jest to bowiem data reorganizacji sądownictwa na terenie Królestwa w oparciu o rosyjską ustawę z 1864 r. Dokonana wówczas reforma sądowa likwidowała dotychczasowe sądy i ujednoliciła sądownictwo polskie z rosyjskim. Zniesiono również podział sądownictwa na dwa piony: cywilny, karny. Wszystkie nowo powołane sądy otrzymały uprawnienia w zakresie sądownictwa karnego i cywilnego.

2. Jako cezurę końcową przyjęto rok 1915, który oznaczał opuszczenie Królestwa przez władze i wojska rosyjskie, a także koniec działalności sądów powołanych przez tegoż zaborcę.

Niektóre zespoły akt sądów z okresu Księstwa i Królestwa będą miały nieco inne granice chronologiczne, ponieważ w nieco innym terminie rozpoczęły lub też zakończyły swoją działalność.

Po przebadaniu podstaw prawnych działalności sądów w okresie Księstwa i Królestwa ustala się następujące granice chronologiczne dla zespołów akt:

- sąd pokoju – 1808–1876,
- trybunał cywilny I instancji – 1808–1876,
- sąd handlowy – 1808–1815,
- sąd policji prostej – 1808–1876,
- sąd policji poprawczej – 1812–1876,
- sąd kryminalny – 1808–1876.

W departamentach przyłączonych do Księstwa po 1809 r. sądy cywilne i karne miałyby za cezurę początkową 1810 r.

- Sąd Apelacyjny w Warszawie – 1808–1876,
- Sąd Kasacyjny – 1810–1813,
- Sąd Najwyższej Instancji – 1815–1842,
- Warszawskie Departamenty Rządzącego Senatu IX i X – 1842–1876,
- sąd gminny (gminnyj sud) – 1864–1916,
- sąd pokoju (mirowyj sud) – 1876–1914/1915,
- zjazd sędziów pokoju (S'ezd mirowych sudej) – 1876–1914/1915,
- sąd okręgowy (okružnyj sud) – 1876–1914/1915,
- Sąd Handlowy w Warszawie (Kommerčeskij Sud v Varšave) – 1808–1915,
- Izba Sądowa w Warszawie (Varšavskaja Sudebnaja Palata) – 1876–1915.

ZAŁĄCZNIK NR 4

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądowych z okresu I wojny światowej oraz XX-lecia międzywojennego¹⁴

1. 1. Zespoły akt sądów b. zaboru rosyjskiego zamyka się na 1914 lub 1915 r. (zależnie od lokalnych warunków).

2. Zespoły akt sądów okupacyjnych działających na obszarze Królestwa Polskiego zamyka się w granicach chronologicznych 1914/1915–1918:

- a) Cesarsko-Królewskie Sądy Wojskowe 1915–1918;
- b) Sądy Królewsko-Polskie – 1917 r.;

- c) Sądy gminne i pokoju – 1916 r.
- 3. Zespoły akt sądów b. zaboru austriackiego zamyka się na dniu 31 grudnia 1918 r.
- 4. Zespoły akt sądów popruskich zamyka się na dniu 31 lipca lub 31 grudnia 1919 r.
- 5. Zespoły akt sądów popruskich na obszarach plebiscytowych zamyka się na dniu 16 czerwca 1922 r.

II. Podstawę rozgraniczenia zespołów stanowią: powstanie państwa polskiego (1918) oraz utrata niepodległości (1939 r.).

1. Akta sądów powszechnych w tym okresie stanowią samodzielne zespoły i powinny być wyodrębnione od zespołów akt zaborców i niemieckich władz okupacyjnych.

2. Cezurę początkową i końcową ustala się na podstawie aktu powołującego i likwidującego sąd.

3. Sądy, których właściwości rzeczowe i terytorialne zostały przejęte przez nowo powstałe sądy, wchodzi w skład tych nowo powstałych i przyjmują ich nazwy.

III. Dla zespołów akt sądów polskich przyjmuje się granicę zespołów.

1. Na ziemiach b. Królestwa Polskiego:

- a) dla zlikwidowanych sądów pokoju 1918–1928;
- b) dla nowo powołanych sądów grodzkich 1929–1939;
- c) dla sądów okręgowych 1918–1939;
- d) dla sądów apelacyjnych 1918–1939;
- e) dla Sądu Najwyższego 1918–1939;
- f) dla sądów dla nieletnich 1 IX 1919–1928.

2. Na ziemiach b. zaboru austriackiego ustala się granicę zespołów:

- a) dla zlikwidowanych sądów powiatowych 1919–1928;
- b) dla nowo utworzonych sądów grodzkich 1929–1939;
- c) dla sądów okręgowych 1919–1939;
- d) dla sądów apelacyjnych 1919–1939.

3. Na ziemiach b. zaboru pruskiego ustala się granicę zespołów:

- a) zlikwidowanych sądu pokoju 1919/1920–1928;
- b) zlikwidowanych sądów powiatowych 1919/1920–1928;
- c) dla nowo powołanych sądów grodzkich 1929–1939;
- d) sądów okręgowych 1919/1920–1939;
- e) sądów ławniczych 1925–1928.

4. Na obszarach plebiscytowych ustala się granicę zespołów:

- a) zlikwidowanych sądów powiatowych 1922–1928;
- b) sądów grodzkich nowo powołanych 1929–1939;
- c) sądów okręgowych 1922–1939;
- d) sądów apelacyjnych 1922–1939;
- e) sądów ławniczych 1922–1928;
- f) sądów pracy 1922–1939;
- g) sądów kupieckich 1922–1928.

5. Dla zespołów akt sądów nieletnich na ziemiach b. zaboru pruskiego i austriackiego ustala się granicę zespołów na latach 1929–1939.

IV. Nazwy sądów, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości, powinny brzmieć następująco:

- Sąd Najwyższy w Warszawie
- Sąd Apelacyjny w
- Sąd Okręgowy w
- Sąd Pokoju w
- Sąd Powiatowy w
- Sąd Grodzki w
- Sąd dla Nieletnich w
- Sąd Kupiecki w
- Sąd Pracy w
- Sąd Przemysłowy w
- Sąd Ławniczy przy Sądzie Powiatowym w

V. Najwyższy Trybunał Administracyjny 1922–1939.

ZAŁĄCZNIK NR 5

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich działających na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944/45¹⁵

1. Początkową granicą chronologiczną zespołów sądów polskich działających w GG w czasie okupacji powinna być data rozpoczęcia przez nie działalności w 1939 r., 1941 r. lub później.

2. Kończącą granicę chronologiczną zespołów akt sądów polskich z czasów okupacji na ziemiach wyzwolonych w 1944 r. lub 1945 r. powinna wyznaczyć przerwa w ich działalności spowodowana wojną.

3. Kończącą granicę chronologiczną zespołów akt Sądu Apelacyjnego i Sądu Okręgowego w Warszawie działających pod okupacją powinna zbiegać się z datą zakończenia ich działalności bez dalszego następstwa w styczniu 1945 r. Obok nich równoległe od listopada 1944 r. na wyzwolonych terenach działały sądy polskie o tej samej nazwie, które w styczniu 1945 r. rozszerzyły swój zasięg na lewy brzeg Wisły.

4. Końcowa granica chronologiczna zespołu akt Sądu Apelacyjnego w Radomiu założonego w 1939 r. zbiegła się z datą zakończenia jego działalności z początkiem 1945 r.

5. Końcowa granica chronologiczna Sądu Apelacyjnego w Krakowie powinna się zbiegać z datą zakończenia jego działalności w styczniu 1945 r. Obok niego równolegle na terenach wyzwolonych działał od listopada 1944 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie z siedzibą w Rzeszowie, który w połowie marca 1945 r. został przekształcony w Sąd Apelacyjny w Rzeszowie.

6. Sąd, w którym władze okupacyjne wprowadziły jako obowiązkowy język ukraiński, należy traktować jako sąd polski, opierający swe orzecznictwo na polskim prawie cywilnym i karnym. Powyższa reguła w zasadzie nie powinna mieć zastosowania w odniesieniu do sądów apelacji lwowskiej (dystrykt Galizien) z lat 1941–1944, gdzie we wszystkich sądach wprowadzono – jako urzędowy – język ukraiński. Zgodnie z zasadami pertynencji zespoły tych sądów nie należą do Polski.

7. Nazwy zespołów sądów polskich powinny być polskie. Dopiero na dalszych miejscach można umieszczać ew. nazwy ukraińskie oraz nazwy niemieckie.

8. Nazwy polskie i niemieckie zespołów akt sądowych powinny brzmieć¹⁶:

- a) Sąd Apelacyjny w , Appellationsgericht in
- b) Sąd Okręgowy w , Bezirksgericht in
- c) Sąd Grodzki w , Burggericht in

ZAŁĄCZNIK NR 6

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądowych działających na terenie Wielkopolski, Pomorza, Górnego Śląska i Ziem Zachodnich i Północnych w latach 1809–1945 oraz ziemiach włączonych do Rzeszy w latach 1939–1945¹⁷

Do zespołów akt sądowych o nazwie Amstsgericht należy włączyć na zasadzie wydzielonych grup akta działających przy tych sądach – następujących sądów utworzonych w latach:

1923 – Jugendgerichte (sądy dla młodocianych), Anerbegerichte (sądy do spraw dziedziczenia gospodarstw chłopskich),

1933 – Erbgesundheitsgerichte (sądy ds. dziedziczości),

1934 – Arbeitsgerichte (sądy pracy),

1935 – Entschuldungsgerichte (sąd ds. oddłużenia).

Uwaga: Podane wyżej cezury chronologiczne dla akt sądów pruskich z lat 1809–1945 obowiązują w zespołach na terenach Ziem Zachodnich i Północnych (odzyskanych w 1945 r.), a natomiast dla Wielkopolski – do roku 1919, dla Pomorza – do roku 1920 i dla Górnego Śląska z obszaru woj. śląskiego – do roku 1922.

Na obszarze b. Ks. Cieszyńskiego, które do roku 1920 wchodziło w skład b. zaboru austriackiego, działały sądy w Bielsku, Cieszynie, Strumieniu i Skoczowie.

Dla zespołów akt ww. sądów w Archiwum Państwowym w Katowicach przyjęto następujące nazwy:

Uwaga: Powyższe nazwy (tłumaczenia) są odmienne od nazw ustalonych w załącznikach nr 4 do zarządzenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych nr 9 z dnia 16 marca 1968¹⁹.

ZAŁĄCZNIK NR 7

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądów niemieckich działających na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944/45²⁰

I. Sądownictwo doraźne i specjalne.

1. Na terenach należących w czasie okupacji niemieckiej do Generalnego Gubernatorstwa ustala się następujące nazwy dla działających wówczas zespołów akt niemieckich sądów specjalnych i doraźnych²¹

2. Wojskowe sądy doraźne, wyrokujące w sprawach o posiadanie broni przez ludność cywilną, powstały na mocy rozporządzenia naczelnego dowódcy sił lądowych z 12 września 1939 r.

3. Sądy doraźne (policyjne), wyrokujące w sprawach aktów gwałtu przeciw władzom okupacyjnym, powstały na mocy rozporządzenia generalnego gubernatora z 31 października 1939 r.

4. Sądy specjalne, wyrokujące w sprawach zamachów na bezpieczeństwo i autorytet III Rzeszy oraz na zdrowie, życie i mienie ludności niemieckiej, powstały na mocy rozporządzenia naczelnego dowódcy sił lądowych z 5 września 1939 r. Na mocy rozporządzenia generalnego gubernatora z 15 listopada 1939 r. sądy specjalne w siedzibach dystryktów (Kraków, Warszawa, Radom, Lublin) działały nadal jako samodzielne sądy specjalne, inne zaś stawały się wydziałami zamiejscowymi tych sądów. Po utworzeniu dystryktu Galizien powstały samodzielne sądy specjalne we Lwowie, Stanisławowie i Tarnopolu. Wszystkie sądy specjalne miały prawo rewizji prawomocnych wyroków sądów polskich.

II. Sądownictwo powszechne.

1. Na terenach należących do Generalnego Gubernatorstwa powołana została sieć niemieckich sądów powszechnych, na mocy rozporządzenia Generalnego Gubernatora z 19 lutego 1940 r. Ustala się następujące nazwy²² i granice chronologiczne zespołów:

ZAŁĄCZNIK NR 8

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt niemieckich sądów specjalnych (Sondergericht) działających na terenach byłego państwa niemieckiego do 1945 r. oraz na terenach polskich włączonych do Rzeszy 1939–1945²³

Sądy specjalne (Sondergericht) w Niemczech zostały utworzone mocą rozporządzenia Rządu Rzeszy z dnia 21 III 1933 r. (Verordnung über die Bildung von Sondergerichten), jako sądy stanu wyjątkowego, których zadaniem było ostrzeżenie lub unieszkodliwienie przeciwników politycznych. Sądy te do 1940 r. tworzone były przy sądach apelacyjnych (Oberlandsgericht), a po ukazaniu się zarządzenia z dnia 21 II 1940 r. Minister Sprawiedliwości Rzeszy mógł utworzyć kilka sądów specjalnych na terenie podlegającym nadzorowi każdego sądu apelacyjnego przy sądach krajowych (Landesgericht). Nazwa tych sądów brzmiała: Sondergericht bei dem Landesgericht in ... lub Sondergericht bei dem Landesgericht, np. Zichenau.

Na okupowanych terenach Polski niemieckie sądy specjalne rozpoczęły działalność na podstawie rozporządzenia naczelnego dowódcy sił lądowych z dnia 5 IX 1939 r. o sądach specjalnych na zajętych terytorium polskim (Verordnung des Oberbefehlshabers des Heeres über Sondergerichte im besetzten polnischen Gebiete).

Utworzenie Sądu Specjalnego w b. Wolnym Mieście Gdańsku nastąpiło po ogłoszeniu zarządzenia z dnia 14 XI 1939 r. o wprowadzeniu przepisów prawa karnego na terenie byłego Wolnego Miasta Gdańska (Verordnung zur Einführung strafrechtlicher Vorschriften im Gebiet der bisherigen Freien Stadt Danzig). Dla ww. sądów niemieckich specjalnych (Sondergericht)²⁴ ustala się następujące czasy chronologiczne:

1. Dla sądów działających na terenach obecnych Ziemi Zachodnich – administrowanych przez państwo niemieckie do 1945 r. – lata 1933–1945.
2. Dla sądów działających na terenach polskich włączonych do Rzeszy po 1 IX 1939 r. – lata 1939–1945.

ZAŁĄCZNIK NR 9

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Granice chronologiczne i nazwy zespołów akt sądów działających po 1944 r.²⁶

I. Sąd Najwyższy.

Akta Sądu Najwyższego w Warszawie stanowią zespół otwarty od 1944 r. niezależnie od miejsca urzędowania SN w okresie po wyzwoleniu.

II. Sądy powszechne z lat 1944/1945–1950.

1. Zespoły akt sądów powszechnych, zorganizowanych na mocy ustawy z 6 lutego 1928 r., zamykają się w granicach 1944/1945–1950.

Zespoły te noszą nazwy:

- a) Sąd Apelacyjny w,
- b) Sąd Okręgowy w,
- c) Sąd Okręgowy w, Wydział Zamiejscowy w,
- d) Sąd Grodzki w

2. Czasowa lokalizacja niektórych spośród tych sądów poza ich właściwymi siedzibami nie ma wpływu na przynależność zespołową akt tych sądów, z wyjątkiem sytuacji opisanej w pkt. 3.

3. Akta Sądu Apelacyjnego w Krakowie z siedzibą w Rzeszowie z lat 1944–1945 i akta kontynuującego jego działalność do końca 1945 r. Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie stanowią jedną całość pod nazwą "Sąd Apelacyjny w Rzeszowie z lat 1944–1945". Należy odróżnić od niego zespół akt Sądu Apelacyjnego w Krakowie, działającego w Krakowie od wyzwolenia w 1945 r., oraz zespół akt Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie, działającego ponownie od połowy 1949 r.

4. Akta wydziałów zamiejscowych sądów okręgowych, przekształconych z czasem w samodzielne sądy okręgowe, stanowią część zespołów tych usamodzielnionych sądów okręgowych.

III. Sądy powszechne od roku 1951.

1. Zespoły akt sądów wojewódzkich zorganizowanych na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r. w dniu 1 stycznia 1951 r. lub później (zwłaszcza w dniu 1 czerwca 1975 r.) są zespołami otwartymi, z wyjątkami wymienionymi w pkt. 2 i 3. W zespołach akt sądów wojewódzkich działających od 1951 r. należy wprowadzić cezurę wewnętrzną w dniu 1 czerwca 1975 r. lub – jeśli to niemożliwe – na przełomie lat 1975 i 1976.

2. Akta Sądu Wojewódzkiego dla Miasta Łodzi z lat 1951–1973 stanowią samodzielny zespół, niezależny od zespołu akt Sądu Wojewódzkiego w Łodzi.

3. Akta Sądu Wojewódzkiego dla Miasta Stołecznego Warszawy i akta Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z lat 1951–1975 stanowią dwa odrębne zespoły niezależne od zespołu otwartego Sądu Wojewódzkiego w Warszawie, działającego od 1 czerwca 1975 r.

4. Zespoły akt ośrodków zamiejscowych sądów wojewódzkich, zorganizowanych na mocy ustawy z 28 maja 1957 r., zamykają się w granicach chronologicznych od daty ich powstania do momentu faktycznego ich przekształcenia w samodzielne sądy wojewódzkie z dniem 1 czerwca 1975 r. lub ich likwidacji w latach poprzednich. Zespoły te noszą nazwy: Sąd Wojewódzki w, Ośrodek

Zamiejscowy w

5. Zespoły akt sądów powiatowych, zorganizowanych na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r., zamykają się w granicach chronologicznych od daty ich powstania w dniu 1 stycznia 1951 r. lub później do momentu ich likwidacji lub faktycznego przekształcenia w sądy rejonowe z dniem 1 czerwca 1975 r.

Zespoły te noszą nazwy:

- a) Sąd Powiatowy w ...,
- b) Sąd Powiatowy dla ... (Miasta Krakowa, Dzielnicy Nowa Huta w Krakowie, Warszawy – Pragi itp.).

6. Akta wydziałów zamiejscowych sądów powiatowych, zorganizowanych na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r., z czasem usamodzielnionych sądów powiatowych pod wspólną nazwą: Sąd Powiatowy w

Dotyczy to również sądów powiatowych, które traciły samodzielność i znów ją odzyskiwały. (Granice chronologiczne tych zespołów – zob. wyżej pkt 5).

7. Akta nie usamodzielnionych wydziałów zamiejscowych sądów powiatowych stanowią odrębne zespoły pod nazwą Sąd Powiatowy w ... , Wydział Zamiejscowy w ... (Granice chronologiczne tych zespołów – zob. wyżej p. 5).

IV. Sądy pracy i ubezpieczeń społecznych.

1. Zespół akt Trybunału Ubezpieczeń Społecznych, zorganizowanego na mocy ustawy z 28 lipca 1939 r., zamyka się w granicach lat 1945–1975 (30 VI).

2. Zespoły akt okręgowych sądów ubezpieczeń społecznych, zorganizowanych na mocy ustawy z 28 lipca 1939 r. i rozporządzenia z 20 sierpnia 1945 r., zamykają się w granicach lat 1945–1974.

3. Zespoły akt sądów pracy, zorganizowanych na mocy rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 24 października 1934 r., zamykają się w granicach lat 1944/45–1950.

4. Zespoły akt okręgowych sądów pracy i ubezpieczeń społecznych, zorganizowanych na mocy ustawy z 24 października 1974 r. zamykają się w granicach lat 1975–1985 (30 VI).

V. Specjalne sądownictwo karne w sprawach zbrodniarzy hitlerowskich i zdrajców narodu.

1. Zespoły akt specjalnych sądów karnych, zorganizowanych na mocy dekretu z 12 września 1944 r., zamykają się w granicach lat 1944/1945–1946.

2. Zespół akt Najwyższego Trybunału Narodowego, zorganizowanego na mocy dekretu z 22 stycznia 1946 r., zamyka się w granicach lat 1946–1948.

VI. specjalne sądownictwo wojskowe w sprawach osób cywilnych oraz funkcjonariuszy milicji, bezpieczeństwa i pracowników Kolei Państwowych.

1. Zespoły akt wojskowych sądów rejonowych zamykają się w granicach lat 1946 (1 IV)–1955 (30 VI). Niekiedy do akt tych zespołów dołączone są właściwe podmiotowo akta wojskowych sądów okręgowych, zarejestrowane w I kwartale 1946 r. Należy je dołączyć jako priora do zespołów akt wojskowych sądów rejonowych.

VII. Sądownictwo administracyjne.

1. Akta Naczelnego Sądu Administracyjnego, zorganizowanego na mocy ustawy z 31 stycznia 1980 r., stanowią zespół otwarty z datą początkową 1 września 1980 r.

2. Akta ośrodków zamiejscowych NSA, zorganizowanych na mocy ustawy z 31 stycznia 1980 r. i rozporządzenia z 25 lutego 1981 r., stanowią zespoły otwarte pn. "Naczelny Sąd Administracyjny, Ośrodek Zamiejscowy w ...", z datą początkową 1 lipca 1981 r.

VIII. Sądy obywatelskie.

Zespoły akt sądów obywatelskich, organizowanych w różnych miejscowościach od 1948 r. na mocy dekretu z 22 lutego 1946 r. i rozporządzenia z 14 listopada 1947 r., zamykają się w granicach lat 1948–1955.

ZAŁĄCZNIK NR 10 a

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

ZAŁĄCZNIK NR 10 b

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

ZAŁĄCZNIK NR 10 c

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

ZAŁĄCZNIK NR 11 a

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

ZAŁĄCZNIK NR 11 b

do projektu wskazówek metodycznych Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30.12.1991 r.

Źródło: Registratura NDAP, Zakład Naukowy Archiwistyki, znak ZN–601–2/91. Projekt wprowadzony

do próbnego stosowania, przesłany archiwom państwowym przy piśmie ZNA z 30.12.1991 r., zawierającym jednocześnie prośbę o przekazanie uwag. Wskazówki stanowią wynik prac zespołu naukowego "Metody opracowania akt sądowych XIX i XX w.," prowadzonych w ramach planu koordynowanego przez Zakład Naukowy Archiwistyki NDAP. Kierownik zespołu doc. Mieczysław Bandurka (AP Łódź). W latach 70. zespołem kierowała Janina T. Kowalska (AP m.st. Warszawy).

- 1 Określających z reguły daty właściwe zespołów, wyznaczone okresem działalności ich twórców.
- 2 Zob. poz. 131, 133, 135, 162, 166, 183.
- 3 Zob. poz. 153.
- 4 Zob. *Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1973 r.*, wyd. 3 zmienione i uzupełnione, oprac. Krzysztof Radczuk, Warszawa 1975, s. 142–143.
- 5 Zob. także: S. Sierpowski, D. Matelski, *Dzieje archiwistyki*, op.cit., s. 194–199.
- 6 Zob. poz. 183.
- 7 Zob. tamże.
- 8 Zob. poz. 165 i 167.
- 9 Zob. poz. 166.
- 10 Zob. poz. 193.
- 11 Opracowała mgr S. Mika (AP Kraków).
- 12 Opracowała także.
- 13 Opracowała mgr J. Krasnodebska (AP Lublin).
- 14 Opracowała mgr R. Guldón (AP Kielce).
- 15 Opracował mgr A. Litewka (AP Kraków).
- 16 Zob. poz. 153, załącznik nr 5.
- 17 Opracował mgr J. Cichoń (AP Opole).
- 18 Zob. poz. 153, załącznik nr 4.
- 19 Zob. tamże.
- 20 Opracował mgr A. Litewka (AP Kraków).
- 21 Zob. poz. 153, załącznik nr 5.
- 22 Zob. tamże.
- 23 Opracował doc. dr M. Bandurka (AP Łódź), mgr J. Cichoń (AP Opole).
- 24 Zob. poz. 153, załącznik nr 4.
- 25 Opracował mgr A. Litewka (AP Kraków).

Źródło tekstu: M. Tarakanowska, E. Rosowska, *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952- 2000*, Warszawa 2001, ss.556- 569